

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ
КАФЕДРА ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ
ДИСЦИПЛІН ФАКУЛЬТЕТУ № 6**

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

**до семінарських занять навчальної дисципліни «Історико-правові концепції
держави і права» вибіркового компонента освітньої програми
третього рівня вищої освіти**

081 Право

2421.1 наукові співробітники (правознавство)

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 25.09.2023. № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023. № 5

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 22.09.2023. № 8

Розглянуто на засіданні кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 8 (протокол від 18.08.2023).

Розробники:

1. Завідувач кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент **Холод Ю. А.**
2. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат історичних наук, доцент **Головко Б. Г.**

Рецензенти:

1. Завідувач кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1 ХНУВС, кандидат історичних наук, доцент **Логвиненко І. А.**
2. Професор кафедри міжнародного права Харківського національного університету ім. В. М. Каразіна, доктор юридичних наук, професор **Гавриленко О. А.**

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами

	Номер та найменування теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни						Література, сторінки	Вид контролю	
		Всього	з них:							
			лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота			
Семестр № 3										
	Тема № 1: Історико-правові доктрини (концепції) держави і права - навчальна дисципліна.	4	2				2	1,2,3, 8, 9, 11		
	Тема № 2: Правові концепції Стародавнього Сходу	6		4			2	5,6,7, 8, 9,13,16,18 19,29,32		
	Тема № 3: Античні доктрини про державу і право	6	2	2			2	5,6,7,8, 9,13,15, 18, 29, 31,41, 43,47,576 5.		
	Тема № 4: Правові доктрини у Європі періоду Середньовіччя (V-XIV ст.ст.)	8	2	2			4	5,6,7,8, 9,13,43, 57.		
	Тема № 5: Правові доктрини у державах Арабського Сходу у середні віки	6		2			4	5,6,7,8, 9,13,33, 43, 57.		
	Тема № 6: Правові доктрини епохи Відродження і Реформації у Західній Європі.	8	2	2			4	5,6,7,8, 9,12,13,17, 22, 29, 31, 43,55		
	Тема № 7: Державно-правові доктрини у європейській юридичній думці періоду буржуазних революцій XVII – XVIII ст.ст.	8	2	4			4	5,6,7,8, 9. 12,13,17,29 31,36,3740, 43,57		
	Тема № 8: Правові доктрини в Україні і Росії у XVI-XVIII ст.	4	2				2	5,6,7,8, 9, 10, 11. 12, 13,14,20, 21,26,27, 35, 40,45, 49, 52,53.		

							54, 56, 57, 59, 60,65	
Тема № 9: Правові доктрини у вченнях європейського Просвітництва. Американська правова думка XVIII- початку XIX ст.	8	2	2			4	5,6,7. 8, 9, 10, 11, 12, 13, 17,22, 29,31,42, 46, 50,51, 62.	
Тема № 10: Історико-правові доктрини у Європі XIX ст.	4	2				2	5,6,7. 8, 9, 29, 30, 31, 32, 59.	
Тема №11: Історико-правові доктрини в Україні і Росії у XIX ст.	6	2	2			2	5,6,7.8, 9, 10, 11. 21, 30, 41,44, 53,57,61,6 6.	
Тема № 12: Доктрина держави і права в Україні на початку XX ст.	8	2	4			4	5,6,7.8, 9, 10, 11.21, 22, 27,28, 36,41,58.	
Тема № 13: Історико-правова концепція більшовизму та націонал-соціалізму.	8	2	2			4	5,6,7.8, 9, 10, 11.29, 30, 32, 35, 41, 49, 57, 58, 59	
Тема № 14: Доктрина праворозуміння в СРСР та УРСР	8	2				6	5,6,7.8, 9, 10, 11.29, 30, 32, 35, 41, 49, 57, 58, 59	
Тема № 15: Оновлені концепції праворозуміння у сучасній юриспруденції	10	2	2			6	5,6,7.8, 9, 10, 11.29, 30, 32, 35, 41, 44, 57, 58, 59, 62, 64.	
Тема № 16: Нові концепції праворозуміння у сучасній юриспруденції	8	2	2			4	5,6,7.8, 9, 10, 11,29, 30, 32, 35, 39, 41, 44, 57, 58, 59, 62, 64,67.	
Тема № 17: Тенденції розвитку сучасної правової доктрини України.	8	2	2			2	1, 2, 3, 4 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11. 29, 30, 32, 35, 41, 49, 55, 57, 58, 59	
Всього за семестр № 3	120	28	32			60		екзамен

3. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 3: Античні учення про право

Семінарське заняття: Історико-правові концепції у філософській і правовій думці Стародавньої Греції

Навчальна мета заняття: Вивчення студентами джерел правової думки античного світу, ознайомлення з творами давньогрецьких мислителів, присвячених проблемам права і держави.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Етапи становлення правової думки Стародавньої Греції.
2. Міфологічне праворозуміння раннього періоду у працях Гомера, Гесіода, Піфагора, Геракліта.
3. Погляди на право Платона і Аристотеля.

Ключові поняття: право, закон, справедливість, республіка.

Теми рефератів:

1. Джерела правової думки Стародавньої Греції.
- Правова думка у містах-державих Північного Причорномор'я.

Методичні рекомендації:

Розглядаючи перше питання, слід пригадати періодизацію історії давньої Греції і навести особливості кожного періоду.

У другому питанні необхідно звернути увагу на міфологічне походження перших поглядів на право і державу, а також визначити відмінні риси у ставленні грецьких філософів до права, закону, справедливості, рівності.

Третє питання плану передбачає аналіз положень основних праць стовпів грецької філософської і правової думки Платона і Аристотеля, спираючись на провідні ідеї, висловлені у діалогах та «Афінській політиці». Слід звернути увагу на погляди щодо походження держави і права, характеристику форм держави, зміст права, співвідношення права і закону.

Література:

Основна:

1. Антологія української юридичної думки. В 6 т. /Редкол.: Ю. С. Шемшученко(голова) та ін. Т. 1. Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права. К., 2002.
2. Головка О., Кагановська Т. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2-х Ч. 1: Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.
3. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу : курс лекцій. Харків : Право, 2012. 416 с.
4. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник.— 4-те вид., доповн., у 2-х част. К.: Алерта, 2015. 416 с.

Допоміжна:

5. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. К. : Основи, 2000. 239 с.
6. Башук О. Г. Витоки ідеї «правової держави» як верховенства закону в політико-правовому вченні Платона. Юридичний вісник 1 (14). Теорія та історія держави і права. 2010. С. 12-15. Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера: Пер. з нім. К., 2012.
7. Вар'ян О.О. Вплив полісу на формування образу ідеального громадянина в Давніх Афінах. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2014. Вип. 40. С. 275-280.
8. Гамаюнова В. Тенденції демократизму у Платона, Т. Кампанелли та Г. Сковороди. Філософія і право. Тези доповідей XV Міжнародної наукової конференції аспірантів та студентів. 2019. С. 41-42.
9. Гоцуляк Ю. В. Категорія правового буття у вченні Платона. Права людини, держава, суспільство. 2018. С. 4-10.
10. Гривняк Л. Ю. Смертна кара в античному суспільстві та її функції. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2008. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/02_2008/08glytyf.pdf (дата звернення 15.07.2021). Рождественська І. В. Взаємодія суспільства і держави у філософських працях Арістотеля. *Теорія та історія державного управління. Державне управління та місцеве самоврядування*. 2019. С. 34-38.
11. Ряшко О. В. Закон і законність у концепціях мислителів західної Європи (філософсько-правовий аспект). *Науковий вісник 2' Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2008. С. 1-12.
12. Стукалов А. В. Сучасна соціальна держава як результат історичного розвитку концепту ідеальної держави Платона. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1 (11). С. 127-136.

Тема № 3: Античні учення про право.

Семінарське заняття: Історико-правові концепції у філософській і правовій думці Стародавнього Риму.

Навчальна мета заняття: Вивчення студентами джерел правової думки античного світу, ознайомлення з творами давньоримських мислителів, присвячених проблемам права і держави.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика правових учень Стародавнього Риму.
2. Цицерон і римські юристи про право.

Ключові поняття: право, закон, справедливість, республіка.

Теми рефератів:

1. Джерела правової думки Стародавнього Риму
2. Правові ідеї християнства. Новий Заповіт.
3. Правові погляди римських стоїків.

Методичні рекомендації:

Розглядаючи перше питання, слід пригадати періодизацію історії давнього Риму і звернути увагу на особливості кожного періоду. Характеризуючи доктрини права Стародавнього Риму, необхідно виокремити складові правової доктрини як явища і проілюструвати її складові, посилаючись на праці видатних римських юристів.

Характеризуючи правові доктрини Давнього Риму, необхідно замислитись на наступності з грецькою правовою культурою і проаналізувати особливості правових і державних концепцій, пов'язаних з різними етапами у розвитку Римської держави.

Розкриваючи друге питання плану, слід зазначити, що принципово нового внесли римські юристи в юридичну науку. Слід ознайомитись з працями Цицерона «Про державу» і «Про закони», звернути увагу на тлумачення питання про походження держави і права, про сутність права, про відмінності між правом природнім, правом народів і цивільним правом.

Література:

Основна:

1. Антологія української юридичної думки. В 6 т. /Редкол.: Ю. С. Шемшученко(голова) та ін. Т. 1. Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права. К., 2012.
2. Головка О., Кагановська Т. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2-х ч. Ч. 1: Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.
3. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу : курс лекцій. Харків : Право, 2012. 416 с.
4. Історія вчень про державу і право: навч. посіб / Є. В. Зо- зуля, О. С. Туренко, І. В. Іванов. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. 308 с.
5. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник.— 4 те вид., доповн., у 2-х част. К.: Алерта, 2015. 416 с.

Допоміжна:

6. Бабич І.Г. Принципи природного права у еволюції римського приватного права. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр.* 2007. Вип. 31. С. 140-144.
7. Бренкач Я. С. Ідеї космополітизму та глобалізму в поглядах імператора-філософа Марка Аврелія. *Актуальні проблеми гуманітарних та юридичних наук.* 2016. С. 124-129.
8. Левкулич В. Ідея соціальної рівності в епоху античності. *Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. пр.* Київ. 2008. Вип. 71. С. 139-150.
9. Гурак Р. В. Політико-правові вчення в Стародавньому Римі та Візантії. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2014. С. 278-280.
10. Ігнатенко В.В. Поняття «громадський порядок» як категорія публічно-правових відносин за часів Стародавнього Світу. *Форум права.* 2011. № 4. С. 308-313.
11. Ковнерова. І. О. Філософія стоїцизму та римська «кримінологія». *Філософський альманах.* 2019. Вип. 5-6. С. 116-126.
12. Меленко С.Г. Стоїцизм: феноменологічно-правовий аналіз. *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Вип. 644: Правознавство.* Чернівці: ЧНУ, 2013. С.26-30.

13.Налуцишин В. В. Формування філософсько-правових уявлень про правовий порядок у Стародавньому Римі. *Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики. Право і суспільство*. 2017. № 4. С. 7-10.

14.Саглаєва Н.О. Принципи права в юриспруденції СтародавньогоРиму. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 63. С. 265-271.

15. Ульпиан Домиций. Фрагменти: Памятники римского права / Отв. ред. и сост. Л. Л. Кофанов. М., 1998. 340 с.

16. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Філософія римського права (філософське підґрунтя римського права). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Історія. Філософія. Політологія*, № 3, 2011. С. 90-95.

Шевченко О. Виникнення і розвиток преторського права. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2014. №1(99). С. 40-43.

Тема № 4: Правові доктрини у Європі періоду Середньовіччя (V-XIV ст.ст.)

Семінарське заняття: Правові концепції в Європі часів Середньовіччя (V-XIV ст.ст.)

Навчальна мета заняття: Вивчення студентами джерел правової думки Європи періоду Середньовіччя, усвідомлення головних концепцій права і держави у творах середньовічних мислителів.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика правових концепцій часів Середньовіччя.
2. «Сума теології» Т. Аквінського про субординацію законів і елементи державної влади.
3. Правове вчення М.Падуанського. «Захисник миру».

Ключові поняття: теологія, теократична держава, теорія двох мечів.

Теми рефератів:

1. Джерела правової думки Європи часів Середньовіччя.
2. Дискусійні проблеми історії правової думки Європи часів Середньовіччя.
3. «Руська правда» про ставлення до права і закону.
4. Теорія всесвітньої монархії Данте Аліг'єрі.
5. Ідеї права і держави у середньовічних ересьях.
6. Школа «глосаторів» і «постглосаторів». «Саксонське зерцало».

Методичні рекомендації:

Розглядаючи перше питання, студенти повинні пам'ятати, що центральною проблемою суспільного життя, отже ключовою проблемою і правових дискусій того часу постала проблема взаємовідносин церкви і держави. Ця дискусія обумовила теорію «двох мечів», яка мала на меті розмежувати повноваження світської і державної влади.

Опрацювавши роботу Т.Аквінського «Сума теології», слухачі зможуть розібратись у наступності його вчення по відношенню до Аристотеля, визначитись з божественних

походженням держави, метою її існування. Слід також проаналізувати думки теолога щодо сутності, використання і походження державної влади. Не менш цікавим є з'ясування співвідношення права і закону, а також ставлення Т.Аквінського до позитивного права.

Працюючи над третім питанням, головну увагу слід звернути на ідею М.Падуанського про те, що джерелом влади є народ. Звідси логічним є опрацювання теорії про суспільний устрій, роль і місце церкви у суспільному житті. Заслужовує на значну увагу розрізнення М. Падуанським влади законодавчої і виконавчої і його ставлення до принципу виборності органів влади і посадових осіб. Доцільно звернути увагу також на вимогу розповсюдження закону на всіх без винятку громадян.

Література

Основна:

1. Антологія української юридичної думки. В 6 т. /Редкол.: Ю. С. Шемшученко(голова) та ін. Т. 1. Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права. К., 2002.
2. Головка О., Кагановська Т. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2-х Ч. 1: Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.
3. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу : курс лекцій. Харків : Право, 2012. 416 с.
4. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник.— 4 те вид., доповн., у 2-х част. К.: Алерта, 2015. 416 с.

Допоміжна:

5. Аквінський Т. Сума теології URL:[https:// librebook.me/summa_theologica](https://librebook.me/summa_theologica).
6. Булдакова О. Держава, влада та право в політичних концепціях Августина Блаженного та Фоми Аквінського: еволюція ідей. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2012. № 112. С. 4-6.
7. Вдовичин І.Я. Свобода особи в епоху європейського Середньовіччя (теологічна інтерпретація ідеї природного права). *Європейські перспективи*. 2013. № 3. С. 5-8.
8. Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера: Пер. з нім. К., 2012. 794 с.
9. Жданенко С. Б. Теократичні ідеї Августина Блаженного та їх середньовічна імплементація. *Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2017. № 1. С. 53-63.
10. Забзалюк Д. Є. Політико-правова доктрина хрестоносного руху доби Середньовіччя. Автореф. дис. ... докт. юр. наук : 12.00.01. Львів, 2021. 43 с.
11. Зорина Н. В., Клименко О. А., Мирзоев А. К. Суверенитет как выражение свободы воли общества: концепция Марсилия Падуанского. *Юридическая наука: история и современность*. 2019. № 4, С. 173-179.
12. Іваній О. Історичні засади відродження та популяризації римського права середньовічними університетами. *Освітологія*. 2016. № 5. С. 23-27.

Тема № 5. Правові концепції у державах Арабського Сходу у Середні віки.

Семінарське заняття: Становлення і основні напрями мусульманської історико-

правової доктрини.

Навчальна мета заняття: Вивчення студентами джерел мусульманської середньовічної правової думки та аналіз засадничих принципів ставлення до походження і сутності права і держави.

Кількість годин 4 години.

Навчальні питання:

1. Джерела мусульманського права.
2. Основні школи мусульманського права.
3. Концептуальні погляди провідних мусульманських філософів і юристів.

Ключові поняття: Коран, Сунна, іджма, кіяс, муджтахид.

Теми рефератів:

1. Джерела мусульманської правової думки.
2. Тлумачення у мусульманському праві.
3. Мусульманська правова думка про халіфат

Методичні вказівки

Розглядаючи перше питання, необхідно усвідомити концепцію чотирьох коренів ісламу і розібратися у доктринальному значенні Корану.

Друге питання передбачає знання провідних напрямів ісламського права, їх становлення, особливостей і провідних адептів. Доцільно замислитись над проблемою тлумачення у мусульманському праві.

Відповідаючи на третє питання, необхідно звернутися до принципів, доктринальних відмінностей ставлення мусульманських правознавців до власності, злочинів і покарань, шлюбу і сім'ї, нормативних засад відправлення релігійних культів тощо.

Література:

Основна:

1. Антологія української юридичної думки. В 6 т. /Редкол.: Ю. С. Шемшученко(голова) та ін. Т. 1. Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права. К., 2002.
2. Головка О., Кагановська Т. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2-х Ч. 1: Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.
3. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу : курс лекцій. Харків : Право, 2012. 416 с.
4. Зінченко О. В., Петришин О. В. Історія вчень про державу і право у таблицях і дефініціях : навч. посіб. Харків : Право, 2012. 208 с.
5. Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера: Пер. з нім. К., 2012.

Допоміжна:

6. Іслам і Україна. К.: Ансар Фаундейшн, 20015. 252 с.
7. Коран. К.: Асоціація мусульман України., 2016. 480 с.
8. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник.— 4 те вид., доповн., у 2-х част. К.: Алерта, 2015. 416 с.
9. Лубська М. Мусульманське право. К.: Академвидав, 2015. 254 с.

**Тема № 6. Правові концепції епохи Відродження та Реформації.
Семінарське заняття: Правові концепції епохи Відродження та Реформації.**

Навчальна мета заняття: Вивчення студентами джерел європейської правової думки періоду Відродження і Реформації у Західній Європі XVI століття та усвідомлення різних державно-правових концепцій провідних філософів, політиків і юристів того часу.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Концепція держави, права, погляди на політику у творчості Н. Макіавеллі.
2. Теорія державного суверенітету Ж. Бодена.
3. Утопічні доктрини держава і права Т. Мора і Т. Кампанелли.

Ключові питання: макіавеллізм, суверенітет, утопічний соціалізм.

Теми рефератів:

1. Джерела європейської правової думки епохи Відродження і Реформації.
2. Доктрина утопічного соціалізму: правовий аспект.
3. Макіавеллізм: сутність державно-правової концепції.
4. Концепція Ж.Бодена про вплив закону на форму держави

Методичні рекомендації:

Розглядаючи перше питання, необхідно усвідомити концепцію Н.Макіавеллі про співвідношення права, держави Stato і політики. Усвідомити особливості взаємодії релігії і держави. На особливу увагу заслуговують його думки про політологію як науку та її місце серед інших наук. Слід замислитись над актуальністю державно-правової концепції Н.Макіавеллі у сучасних геополітичних умовах.

Піддаючи аналізу державно-правову доктрину Ж.Бодена, доцільно проаналізувати його думки щодо поняття і ознак державного суверенітету, які сформульовані у праці «Шість книг про державу». Також дуже сучасно сформульована Ж. Боденом концепція приватної власності, яка розглядалась як природне право людини.

Відповідаючи на третє питання, необхідно згадати сутність Реформації і її вплив на державні, політичні і соціальні процеси у провідних європейських країнах. Певним, особливим віддзеркаленням Реформації постали державно-філософські і правові концепції утопічних соціалістів. Опрацювавши твори «Утопія» і «Місто Сонця», знаходимо відповіді на запитання особливості правового, суспільного, державного устрою, найбільш його оптимальні форми

Література:

Основна:

1. Головка О., Кагановська Т. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2-х Ч. 1: Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.

2. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу : курс лекцій. Харків : Право, 2012. 416 с.
4. Зінченко О. В., Петришин О. В. Історія вчень про державу і право у таблицях і дефініціях : навч. посіб. Харків : Право, 2012. 208 с.
5. Історія вчень про право і державу: Хрестоматія для юрид. вузів і фак-тів / Уклад., заг. ред. проф., д. і. н. Г. Г. Демиденко. 2-е вид., доп. і змін. Х., 2002.
6. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник.— 4 те вид., доповн., у 2-х част. К.: Алерта, 2015. 416 с.

Допоміжна:

7. Апанасенко К. І. Теоретичні засади формування інституту права комунальної власності. *Економіка та право*. 2015. № 2 (41). С. 62-68.
8. Алексєєв В. М. Теоретики державного управління: мислителі епохи Відродження. *Теорія та історія державного управління. Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 2 (29). С. 8-18.
9. Головка О. М., Кагановська Т. Є. Ідеї Реформації, держава і права. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Серія «Право*. 2017. ». Випуск 24. С. 6-10.
10. Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера: Пер. з нім. К., 2012.
11. Макіавеллі Н. Державець. Х.: Фоліо, 2020. 121 с.

Тема № 7: Державно-правові концепції у європейській юридичній думці періоду буржуазних революцій XVII – XVIII ст.ст.

Семінарське заняття: Правові концепції у європейській юридичній думці періоду буржуазних революцій XVII – XVIII ст.ст.

Навчальна мета заняття: Вивчення студентами джерел європейської правової думки періоду буржуазних революцій XVII – XVIII ст.ст., аналіз принципових змін у ставленні до походження і сутності права і держави.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Проблеми права і держави у роботі Г.Гроція «Про право війни і миру».
2. Теорія природного права Б.Спінози.
3. «Левіафан» Т.Гоббса про право і державу.
4. Концепція Дж. Локка про поділ влади.

Ключові питання: міжнародне право, непорушність миру, три гілки влади.

Теми рефератів:

1. Джерела європейської правової думки періоду буржуазних революцій XVII – XVIII ст.ст.
2. Доктрина ранньобуржуазного лібералізму: правовий аспект.
3. Природно-правова доктрина Г.Гроція.
4. Вчення Т.Гоббса про суспільний договір.
5. Концепція поділу влад Дж.Локка.

Методичні рекомендації:

Розглядаючи перше питання, необхідно усвідомити концепцію Г.Гроція про предмет юриспруденції, співвідношення природного і позитивного права, договірне походження держави. На особливу увагу заслуговують його думки про виникнення міжнародного права, співвідношення права і сили, класифікацію форм правління, сутність держави. Доцільно також замислитись над ідеєю поділу війни на справедливую і несправедливу, про право війни і миру.

Піддаючи аналізу «Богословсько-політичний трактат» Б.Спінози, слід звернути увагу на трактування природного права, як прагнення до самозбереження. Доцільно також замислитись над «правом громадянина», яке співпадає з особистою свободою і правомірною поведінкою. Також дуже цікаві погляди філософа на проблеми повноважень державної влади, права народу на повстання, пошуку ідеальної форми держави.

Відповідаючи на третє і четверте питання, необхідно згадати особливості англійської буржуазної революції, дискусії з приводу форм державного правління, народного суверенітету, місця парламенту в державному механізмі. При розгляді правової теорії Т.Гоббса, на особливу увагу заслуговує концепція походження держави, наявність природних, незмінних законів, патерналістська і охоронна функція держави. «Два трактати про державне правління» Джона Локка започаткували доктрину ранньобуржуазного лібералізму, для якої є властивим прояв індивідуалізму, наявність невідчужуваних прав, в тому числі, права власності. Доречно також згадати концепцію поділу влади і аргументи на користь саме такої форми реалізації влади.

Література:

Основна:

1. Головка О., Кагановська Т. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2-х Ч. 1: Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.
2. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу : курс лекцій. Харків : Право, 2012. 416 с.
4. Зінченко О. В., Петришин О. В. Історія вчень про державу і право у таблицях і дефініціях : навч. посіб. Харків : Право, 2012. 208 с.
5. Історія вчень про право і державу: Хрестоматія для юрид. вузів і фак-тів / Уклад., заг. ред. проф., д. і. н. Г. Г. Демиденко. 2-е вид., доп. і змін. Х., 2002.
6. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник.— 4 те вид., доповн., у 2-х част. К.: Алерта, 2015. 416 с.

Допоміжна:

7. Боднаров О.Г. Політичні та правові вчення Спінози. *Наукові записки КНТУ*. 2011. Вип.11. Ч. I. С. 59-61.
8. Гоббс Томас. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / Т. Польська (наук. ред.), Р. Димерець (пер. з англ.). К. : Дух і Літера, 2000. 600 с.
9. Головка Б. Г. Етика і право у праворозумінні Гуго Гроція. *Суперечності взаємодії моралі і права в сучасному суспільстві*: матеріали Міжнар. наук.-

практ.конф. 22 травня 2020 р. Харків: Національний юрид. університет ім. Я.Мудрого, 2020. С.147 – 150.

10. Завідняк Б. Теодицея Бенедикта Спінози. Філософські науки.Схід. 2017. № 6 (152). С. 91-97.

11. Київець О. В. Джерело міжнародного права як природно-правова категорія. Публічне право. 2011. № 1. С.76-81.

12. Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера: Пер. з нім. К., 2012.

13. Локк Джон. Два трактати про правління / пер. з англ. Павло Содомора. К. : Наш Формат, 2020. 312 с.

14. Прокопов Д. Є. Природне право як предмет аналізу в Європейській Новочасній філософсько-правовій думці. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2010. № 100. С. 39-44.

Тема № 10. Історико-правові концепції у Європі XIX ст.

Семінарське заняття : Європейські правові концепції у XIX ст.

Навчальна мета заняття: Вивчення студентами джерел європейської правової думки XIX ст., визначення основних концепцій права.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. «Метафізичні начала вчення про право» І. Канта про сутність права і держави.
2. Правова доктрина Г. Гегеля.
3. Г.Гуго, Ф.Савіньї, Г.Пухта – представники історичної школи права.
4. Ліберальні учення про право Р.Ієрінга, Г.Єллінека, Г.Спенсера.
5. Юридичний позитивізм Дж.Остіна.

Ключові питання: історична школа права, німецька філософія про право і державу, позитивізм.

Теми рефератів:

1. Головні напрями європейської правової думки першої половини XIX ст.
2. Головні напрями європейської правової думки другої половини XIX ст.
3. Теорія утилітаризму І.Бентама.
4. Лібералізм як напрям у теоріях права XIX ст.
5. Аристократична концепція права Ф. Ніцше.

Методичні рекомендації:

При відповіді на перше питання студенту слід дослідити сутність категоричного імперативу І.Канта. Цей феномен тісно пов'язаний з концепцією загального закону свободи, який Кант називав правом. Наступна проблема – тотожність державного устрою і режиму принципам права, що дає підставу вважати Канта одним з засновників ідеї правової держави.

Для аргументованої відповіді на друге питання необхідно ознайомитись з роботою Г.Гегеля «Філософія права». Слід проаналізувати всі рівні його праворозуміння - право як свобода, як закон і як ступінь і форма свободи.

Заслуговує на увагу також думки філософа щодо відмінності права, моралі і моральності. Необхідно також замислитись над теорією громадянського суспільства і політичної держави.

Опрацьовуючи третє питання, доцільно проаналізувати концепцію теоретиків історичної школи права щодо спонтанного виникнення права, його зв'язок з життям, звичаями, національним духом. Необхідно надати критичну оцінку цього напрямку праворозуміння, підкреслити заслуги і недоліки.

Розглядаючи четверте питання, слід визначити проблеми походження права, його змісту, зв'язку з державою, способу існування, місця закону, що характеризує сутність ліберального напрямку в юриспруденції. Дуже цікавим є аналіз ставлення Г.Спенсера до права, як до явища, яке стимулює розвиток особистості і водночас обмежує її свободу.

Відповідь на останнє питання передбачає усвідомлення аргументів Дж.Остіна на користь позитивного права, яке передається формулою «закон є закон». Слід вивчити теорію Остіна щодо джерела права, яким виступає суверенна влада і структури права – божественне, позитивне і позитивна мораль.

Література:

Основна:

1. Головка О., Кагановська Т. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2-х Ч. 1: Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.
2. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу : курс лекцій. Харків : Право, 2012. 416 с.
4. Зінченко О. В., Петришин О. В. Історія вчень про державу і право у таблицях і дефініціях : навч. посіб. Харків : Право, 2012. 208 с.
5. Історія вчень про право і державу: Хрестоматія для юрид. вузів і фак-тів / Уклад., заг. ред. проф., д. і. н. Г. Г. Демиденко. 2-е вид., доп. і змін. Х., 2002.
6. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник.– 4 те вид., доповн., у 2-х част. К.: Алерта, 2015. 416 с.

Допоміжна:

7. Бабкін В. Д. Беккарія // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1. С. 216.
8. Hehel' H. V. F. Osnovy filosofiyi prava, abo Pryrodne pravo i derzhavoznavstvo / Neorh Vil'hel'm Fridrikh Hehel' / Per. z nim. R. Osadchuka ta M. Kushnira. – K. : Yunivers, 2000. 336 s.
9. Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера: Пер. з нім. К., 2012.
10. Козинець О. Історична школа права: загальна характеристика і представники. *Національний юридичний журнал*. 2020 №1. С. 15 – 20.
11. Левкулич В. В. Моральні та правові аспекти справедливості у філософії Канта і Гегеля. *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 75. С. 281 – 283.
12. Налуцишин В. В. Уявлення про соціальний контроль та порядок у філософсько-правових поглядах І. Канта, І. Фіхте, Ф. Шеллінга, Г. Гегеля та Л. Фейербаха. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 183 – 187.
- Павлова Т. С. Правові аспекти громадянського суспільства у філософії Г. Гегеля. *Гуманітарний часопис*. 2009. № 3. С. 20-26.

Тема № 11. Історико-правові концепції в Україні у ХІХ ст.

Семінарське заняття: Розробка концепцій права в Україні у ХІХ ст.

Навчальна мета заняття: Вивчення студентами джерел української і правової думки і визначення основних концепцій права ХІХ ст.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. « Статут Слов'янського товариства св. Кирила і Мефодія» про право і державу.
2. Автономно – федералістична концепція М.Драгоманова.
3. Соціологічна теорія права С.Муромцева і М.Ковалевського.
4. Теорія правової держави Б.Чичеріна.

Ключові питання: слов'янська федерація, федералізм, громада, правова держава.

Теми рефератів:

1. Головні напрями української правової думки ХІХ ст.
2. Джерела української правової думки ХІХ ст.
3. І.Франко про право і закон.
4. Соціологічна теорія права С.Муромцева і М.Ковалевського.
5. Б. Кістяківський про цінність права.

Методичні рекомендації:

Відповідаючи на перше питання, необхідно згадати про загострення політичної ситуації у Російській імперії, що знайшло прояв у пожвавленні громадських рухів. Опрацювавши запропоноване джерело, слід дослідити погляди Товариства на місце України у складі імперії, обсяг її прав, доцільність створення федеративної республіки слов'янських народів, правовий стан населення і зробити висновок щодо своєчасності, реальності, науковості державно-правових думок.

Праця «Вольный союз-Вільна спілка» дозволяє ознайомитись з державно-правою концепцією М.П.Драгоманова, його планами щодо реорганізації державного устрою Російської імперії, створення ефективної системи самоврядування, поділу влади, перспективами розвитку України. Слід звернути увагу також на правову теорію М.Драгоманова, його ставлення до природного і позитивного права, взаємовідносини права і закону, механізму захисту прав людини.

Відповідь на третє питання передбачає усвідомлення студентами сутності соціологічного підходу до права, тлумачення права як діючого правопорядку, обґрунтування суддівської правотворчості. На особливу увагу заслуговує ставлення представників цього напрямку до звичаю, походження права, розрізнення права і закону.

Опрацювання правової концепції Б.Чичеріна слід починати з ознайомлення з його роботою «Опыты по истории русского права». Необхідно взяти до уваги думку про те, що право є зовнішньою свободою людини, яка визначається загальним законом, і на відміну від моралі право забезпечується примусом. Ідея правової держави ґрунтується на визнанні взаємозв'язку особи і держави, верховенстві права, необхідності реалізації поділу влади.

Література:

Основна:

1. Антологія української юридичної думки. В 6 т. /Редкол.: Ю. С. Шемшученко(голова) та ін. Т. 1. Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права. К., 2002.
2. Головка О., Кагановська Т. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2-х Ч. 1: Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.
3. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу : курс лекцій. Харків : Право, 2012. 416 с.
4. Зінченко О. В., Петришин О. В. Історія вчень про державу і право у таблицях і дефініціях : навч. посіб. Харків : Право, 2012. 208 с.
5. Історія вчень про право і державу: Хрестоматія для юрид. вузів і фак-тів / Уклад., заг. ред. проф., д. і. н. Г. Г. Демиденко. 2-е вид., доп. і змін. Х., 2002.
6. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник.— 4 те вид., доповн., у 2-х част. К.: Алерта, 2015. 416 с.

Допоміжна:

7. Бойчук А. Ю. Державотворчі ідеї Івана Франка. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. № 49. С. 74–77.
8. Вивід прав України / М. Грушевський, І. Франко, М. Костомаров та ін. Львів, 1991.
9. Кисляк Л. Н. Політико-правовий аналіз творчості І. Франка. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1(10). С. 9-13.
10. Романів Т. Остап Терлецький – представник галицького народництва 70-90 років XIX століття (у пошуках політичного ідеалу). Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія. № 16 (2005). С. 14-23. URL: <http://phh.dspu.edu.ua/article/view/174346/174310>.
11. Орач Є. М. Історія політичних і правових вчень. Київ : Атіка, 2005. 560 с.
12. Трофанчук Г.І. Історія вчень про державу і право. К., 2005.
13. Франко І. Вибрані твори. К., 2014.
14. Шевченко Т. Кобзар. К., 2013.

Тема № 12: Доктрина держави і права в Україні на початку XX ст.

Семінарське заняття: Спроби розробки правових концепцій в Україні на початку XX ст.

Навчальна мета заняття: Вивчення студентами джерел української правової думки на початку XX ст., визначення основних концепцій права.

Кількість годин 4 години.

Навчальні питання:

1. Консервативна державницька концепція В. Липинського.
2. Соціал-демократична концепція української державності М.Грушевського і В.Винниченка.

3. Націократична концепція державності М.Міхновського і Д. Донцова.

Ключові питання: гетьманат, нація, націократія, націонал-демократія, Установчі збори.

Теми рефератів:

1. Головні напрями української правової думки
2. Головні джерела української правової думки на початку ХХ ст..
3. Конституційний проект М.Сціборського.
2. Ідей держава і права у Конституції УНР.
3. Націонал-демократична модель української державності С.Дністрянського.

Методичні рекомендації:

При відповіді на перше питання слід вивчити думку М.Міхновського про необхідність встановлення трудової монархії і класократичного суспільного ладу. Саме монархія дозволяє усвідомити нацією своєї ідентичності. Монарх в силу свого положення поза класовими і партійними інтересами гарантує єдність нації. Студенту доцільно визначитись з поняттям класократії, яка обмежує монарха і попереджує його сваволю.

Соціал-демократичний напрям правової думки традиційно пов'язують з видатними діячами Центральної Ради доби УНР М.Грушевським і В.Винниченком. Опрацювавши універсали і законодавство Центральної Ради, їх наукові роботи і спогади можна визначити основні правові і державні ідеї. Серед них: право, як єдність соціальних норм, що об'єднують народ, безкласовість українського народу, федеративний устрій, а з часом і повна самостійність української держави, поєднання національного і соціального.

Третє питання плану передбачає вивчення доволі радикального напрямку в українській правовій і політичній думці. Його представники першими юридично обґрунтували державну незалежність України. М.Міхновський виступив з вимогою відновлення українським народом свого державного статусу, розглядав державу як засіб забезпечення національного суверенітету. Студентам слід розглянути проект проголошення України президентсько-парламентською республікою і розібратися в проблемі особистих, політичних і культурних прав громадян України. Ознайомившись з роботами Д.Донцова, студенти дадуть відповіді на питання щодо «вольового націоналізму» та його ознак і визначать переваги аристократичного ладу над демократичним режимом.

Література:

Основна:

1. Антологія української юридичної думки. В 6 т. /Редкол.: Ю. С. Шемшученко(голова) та ін. Т. 1. Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права. К., 2002.
2. Головка О., Кагановська Т. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2-х Ч. 1: Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.
3. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу : курс лекцій. Харків : Право, 2012. 416 с.
4. Зінченко О. В., Петришин О. В. Історія вчень про державу і право у таблицях і

дефініціях : навч. посіб. Харків : Право, 2012. 208 с.

5. Історія вчень про право і державу: Хрестоматія для юрид. вузів і фак-тів / Уклад., заг. ред. проф., д. і. н. Г. Г. Демиденко. 2-е вид., доп. і змін. Х., 2002.
6. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник.— 4 те вид., доповн., у 2-х част. К.: Алерта, 2015. 416 с.

Допоміжна:

1. Вивід прав України / М. Грушевський, І. Франко, М. Костомаров та ін. Львів, 1991.
2. Винниченко В. Відродження нації / Історія української революції.
http://ukrlit.org/vynnychenko_volodymyr_kyrylovych/vidrozhennia_natsii.
3. Донцов Д. Ідеологія. Харків: Фоліо, 2017. 576 с.
4. Липинський В. Повне зібрання творів, архів, студії. Т. 1: Суспільно-політичні твори (1908-1917). Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. К. Липинського; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАНУ. К.: Український письменник, 2015. 784 с.
5. Рум'янцев В., Страхов М. Ідея українського монархізму в творах В'ячеслава Липинського. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Вип. 13. С. 72-77. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2876/1/Rymjancev_Strakhov_72.pdf.

Тема № 13: Правова ідеологія більшовизму та націонал-соціалізму.

Семінарське заняття: Правова ідеологія більшовизму та націонал-соціалізму.

Навчальна мета заняття: Опрацювання студентами головних правових і ідеологічних засад більшовистської і націонал - соціалістичної правової думки.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Класовий характер держави і права, як ознака більшовицького праворозуміння.
2. Правове оформлення диктатури пролетаріату.
2. Джерела і сутність націонал-соціалістичної концепції праворозуміння.
3. «Фюрер-принцип» і расовий характер права.

Ключові поняття: диктатура, більшовизм, комунізм, соціалізм, нацизм.

Теми рефератів:

1. Особливості більшовицького праворозуміння.
2. Ленінське учення про державу і право.
3. Концепція соціалістичного права А. Вишинського.
4. Особливості нацистського праворозуміння.
5. О.Шпенглер, як ідеолог німецького нацизму.

Методичні рекомендації:

При відповіді на перше питання студентам необхідно розібратись в тезі В.І. Леніна про класовість, як головну ознаку держави і права. Слід знайти аргументи на підтвердження цього висновку і надати їм власну оцінку.

Друге питання передбачає з'ясування диктатури пролетаріату як необмежену владу, яка спирається на насильство. Доречною стане оцінка диктатури по відношенню до демократії, свободи, права, принципів гуманізму тощо. Дуже показовою для розкриття ставлення до права є обґрунтування більшовицькими ідеологів та правознавцями насильства, терору, репресій.

Відповідаючи на третє питання, студенту необхідно згадати ситуацію у Німеччині після Першої світової війни, економічні труднощі і ідеологічні конфлікти, які підготували підґрунтя для виникнення нацизму. Слід замислитись над такими його джерелами як німецький націоналізм, національний соціалізм і традиція антилібералізму.

Четверте питання передбачає ознайомлення з постулатом про політичне керівництво державою, народом з боку вождя, фюрера. Расовий характер права виявлявся у неприйнятті нормативної юриспруденції, правового позитивізму, понять «особа», «суб'єкт права», «правоздатність», домінуванні правового нігілізму. Натомість правостворюючим фактором проголошувався національний дух, арійська раса, людська воля. Доречним буде висловити особисте ставлення до названих чинників праворозуміння.

Література:

Основна:

1. Антологія української юридичної думки. В 6 т. /Редкол.: Ю. С. Шемшученко(голова) та ін. Т. 1. Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права. К., 2002.
2. Головка О., Кагановська Т. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2-х Ч. 1: Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.
3. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу : курс лекцій. Харків : Право, 2012. 416 с.
4. Зінченко О. В., Петришин О. В. Історія вчень про державу і право у таблицях і дефініціях : навч. посіб. Харків : Право, 2012. 208 с.
5. Історія вчень про право і державу: Хрестоматія для юрид. вузів і фак-тів / Уклад., заг. ред. проф., д. і. н. Г. Г. Демиденко. 2-е вид., доп. і змін. Х., 2002.
6. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник.— 4 те вид., доповн., у 2-х част. К.: Алерта, 2015. 416 с.

Допоміжна:

7. Орач Є. М. Історія політичних і правових вчень. Київ: Атіка, 2005. 560с.
- 8.Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929 – 1941). К.,2010.
- 9.Трофанчук Г.І. Історія вчень про державу і право. К.,2005.
- 10.Філософія права / За ред. Дж. Фейнберга, Дж. Коулмена ; пер. з англ. П.

Тарашук. К. : Основи, 2007. 1256 с.

Тема № 14. Нові концепції праворозуміння у сучасній юриспруденції.

Семінарське заняття: Нові концепції праворозуміння у сучасній юриспруденції.

Навчальна мета заняття: Усвідомлення студентами сутності і відмінних рис нових концепцій праворозуміння ХХ ст.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Нормативізм Г. Кельзена.
2. Соціологічна юриспруденція. Є. Ерліх, П.Сорокін, Р. Паунд, М.Вебер.
3. Інтегративна юриспруденція. П.Виноградов, Дж.Холл.

Ключові поняття: позитивізм, нормативізм, соціологія в праві.

Теми для рефератів:

1. Основні напрями сучасного праворозуміння.
2. Наступність у сучасному праворозумінні.
3. Психологічна теорія права Л.Петражицького.
2. Онтологічне учення про право. Р.Марчича
3. Прагматичний, юридичний реалізм. К.Ллевеліна і Дж.Френка.

Методичні рекомендації:

Готуючись до відповіді на перше питання, необхідно ознайомитись з роботою засновника нормативістського учення про право Г.Кельзена «Чисте учення про право». Слід усвідомити, в чому сенс «чистоти», замислитись над доцільністю очищення права від етики, психології, соціології, політичної теорії. Студенту дуже корисно проаналізувати проблему кельзенівської основної норми, його розуміння держави як правопорядку, основні складові критики природного права.

Відповідь на друге питання передбачає аналіз думки австрійського правника Є.Ерліха про те, що коріння права міститься не в тексті закону, а у реальному житті, у самому суспільстві. Звідси слідує міркування щодо концепції «вільного права». Доречним буде звернення до «Юриспруденції» Р.Паунда для з'ясування ставлення до права, як до інструменту соціального контролю. Представляє інтерес вивчення проявів такого контролю, як правопорядку, як нормативного начала правових приписів і як ідеального начала, яке віддзеркалює ціль права на конкретній стадії суспільного розвитку. Досить цікавим є аналіз думки представника цього напрямку М.Вебера про легітимне панування, що складається з певної кількості моделей влади.

Інтегративна юриспруденція стала спробою наблизити протилежні концепції у праворозумінні. Засновники цього напрямку П.Виноградов і Дж.Холл звертали увагу не те, що традиція природного права повинна збагачуватися аксіологічним підходом до його розуміння. Студенту слід замислитись над критикою представників інтегративної юриспруденції дуалізму природного і позитивного права. Доречним стане висновок про прагнення до цілісного сприйняття права, яке не усуває різноманітність підходів до його тлумачення.

Література:

Основна:

1. Антологія української юридичної думки. В 6 т. /Редкол.: Ю. С. Шемшученко(голова) та ін. Т. 1. Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права. К., 2002.
2. Головка О., Кагановська Т. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2-х Ч. 1: Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.
3. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу : курс лекцій. Харків : Право, 2012. 416 с.
4. Зінченко О. В., Петришин О. В. Історія вчень про державу і право у таблицях і дефініціях : навч. посіб. Харків : Право, 2012. 208 с.
5. Історія вчень про право і державу: Хрестоматія для юрид. вузів і фак-тів / Уклад., заг. ред. проф., д. і. н. Г. Г. Демиденко. 2-е вид., доп. і змін. Х., 2002.
6. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник.— 4 те вид., доповн., у 2-х част. К.: Алерта, 2015. 416 с.

Допоміжна:

- 7.Абашнік В.О. Ганс Кельзен про юридичний позитивізм. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 9-1. С. 4-6.
- 8.Абашнік В. О. Поняття «грунтова норма» у Ганса Кельзена. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 1. С. 257-264.
- 9.Абашнік В. О. Філософсько-правова проблематика робіт Г. Кельзена. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія Право*. 2013. № 1077, вип. 15. С. 15-18.
- 10.Жовтобрюх М. М. Нормативізм Г. Кельзена та К. Шмітта як теоретико-правова антитеза соціології права: до постановки проблеми. *Право і безпека*. 2012. № 3. С. 175–181.
- 11.Заморська Л.І. Ідеї формування нормативізму (неопозитивізму) та його значення. *Форум права*. 2012. № 4. С. 367 – 372.
12. Лященко Р. Солідаризм: сутність та перспективи реалізації. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 187 – 190.
- 13.Мельник М. О. Школа правового реалізму: пошук балансу між визначеністю норм писаного права і судовою дискрецією. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2018. Т. 2. С. 44-48

Тема № 15 .: Оновлені концепції праворозуміння у сучасній юриспруденції.
Семінарське заняття : Оновлені концепції праворозуміння у сучасній юриспруденції.

Навчальна мета заняття: Опрацювання студентами сутності і відмінних рис оновлених концепцій праворозуміння ХХ ст.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Юридичне неокантіанство.
2. Концепції відродженого природного права.
2. Неопозитивістська юриспруденція.

Ключові поняття: природне право, юснатуралізм, позитивізм, неопозитивізм.

Теми рефератів:

1. Наступність традиційного і оновленого праворозуміння.
2. Основні напрями оновленого праворозуміння.
3. Юридичне неогегельянство.
2. Концепція неоконсерватизму.

Методичні рекомендації:

Готуючись до відповіді на перше питання, необхідно проаналізувати думки Р.Штамmlера про пріоритет права над соціальними умовами, про зумовленість громадського життя правовим регулюванням. Слід звернути увагу на те, що під правом він розумів природне право з мінливим змістом, тобто вважав, що саме право і його зміни обумовлюють розвиток суспільства.

Друге питання передбачає усвідомлення антитоталітарного розуміння права. Студенту необхідно замислитись над причинами, які зумовили появу такого напрямку праворозуміння. Прикладом такого напрямку є неотомізм, представником якого вважається Ж.Марітен. Слід дати відповідь на питання, чим збагатив цей фахівець - богослов концепцію Т.Аквінського. Заслуговує на увагу і визначення природного права, як ідеального порядку людської діяльності, якому відповідає позитивне право.

Одним з засновників неопозитивізму є Г.Харт, тому, готуючись до відповіді на третє питання, необхідно ознайомитись з його роботою «Концепція права». Доцільно проаналізувати думки про первинні і вторинні правові правила, про різницю між правом і мораллю, про походження права не від держави, а від фундаментальної норми.

Література:

Основна:

1. Головка О., Кагановська Т. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2-х Ч. 1: Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.
2. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу : курс лекцій. Харків : Право, 2012. 416 с.
3. Зінченко О. В., Петришин О. В. Історія вчень про державу і право у таблицях і дефініціях : навч. посіб. Харків : Право, 2012. 208 с.
4. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник.— 4 те вид., доповн., у 2-х част. К.: Алерта, 2015. 416 с.

Допоміжна:

5. Володин К. С. Гаэтано Моска и Вильфредо Парето: обзор теории. *Pro Nunc. Современные политические процессы, вып. 1 № 11.* 2012. С. 35-41.
6. Гайворонюк Н. В. З історії філософсько-правової думки: Лон Фуллер про

моральність права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 2. С. 252–254.

7. Дудченко В. В. Концепція права Герберта Харта. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. / редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.] ; МОН молодьспорт України ; НУ ОЮА. Одеса : Фенікс, 2012. Вип. 46. С. 9-18.

8. Куц Г. М. Домінантні ідеї правового лібералізму в європейському просторі: політико-ментальний вимір. *Актуальні проблеми політики*. 2017. Вип. 59. С. 9.

9. Мельник М. О. Школа правового реалізму: пошук балансу між визначеністю норм писаного права і судовою дискрецією. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2018. Т. 2. С. 44-48.

10. Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929 – 1941). К., 2010.

Тема № 17: Тенденції розвитку сучасної правової доктрини України.

Семінарське заняття : Сучасна українська правова доктрина: стан і перспективи розвитку.

Навчальна мета заняття: Формування уявлення про зміст і основні напрями сучасної української правової доктрини.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Головні джерела правової доктрини сучасної України.
2. Пошук нової концепції праворозуміння, пов'язаної з визнанням прав і свобод людини.
3. Основні шляхи модернізації правої доктрини сучасної України.

Ключові поняття: джерела правової доктрини, сутність правової доктрини, оновлення правової доктрини, лібертаризм.

Теми рефератів:

1. Основні концепції праворозуміння в пострадянській Україні.
2. Сучасні політико-правові доктрини в Україні.
3. Лібертарно-юридичне праворозуміння.
4. Конституція України 1996 р. про основні напрями праворозуміння.

Методичні вказівки

5. Відповідаючи на перше питання, слід пригадати принципові положення головних нормативних засад сучасної української державності – Декларації про державний суверенітет, Акту проголошення незалежності України, референдуму 1 грудня 1991 р., Конституції України, які містять орієнтири розвитку держави і права, отже і правової ідеї, які покладені в основу цих процесів.

Відповідь на друге питання передбачає самостійні роздуми студентів над проблемою обумовленості відходу від комуністичної ідеологізованої юриспруденції, наповненій легістським розумінням права, до нової концепції,

головним змістом якої є людина та її права. Студенти повинні усвідомити необхідність визнання цінності і невідчужуваності прав людини, правової держави, правового закону, громадянського суспільства.

Трете питання дозволить слухачам на прикладі конкретних правових реформ, започаткованих в Україні, окреслити основні напрямки розвитку права, удосконалення права і праворозуміння, подолання правового нігілізму і інших проявів деформації правосвідомості. Доречним буде висловлення власних позицій і думок з приводу процесів у сучасному українському праві. Дуже корисним стане порівняння стану сучасного українського права з аналогічними процесами в інших пострадянських країнах, визначення загального і особливого, співвідношення національного і міжнародного права, а також обґрунтованість процесів міжнародної правової інтеграції.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (зі змінами, внес. Законом України від 1 лютого 2011 р. № 2952-VI) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. Ст.141; Голос України від 04.02.2011. № 21.
2. Антологія української юридичної думки. В 6 т. /Редкол.: Ю. С. Шемшученко(голова) та ін. Т. 1. Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права. К., 2002.
3. Головка О., Кагановська Т. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2-х Ч. 1: Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.
4. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 31. Ст.429
5. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу : курс лекцій. Харків : Право, 2012. 416 с.
6. Зінченко О. В., Петришин О. В. Історія вчень про державу і право у таблицях і дефініціях : навч. посіб. Харків : Право, 2012. 208 с.
7. Історія вчень про право і державу: Хрестоматія для юрид. вузів і фак-тів / Уклад., заг. ред. проф., д. і. н. Г. Г. Демиденко. 2-е вид., доп. і змін. Х., 2002.
8. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник.— 4 те вид., доповн., у 2-х част. К.: Алерта, 2015. 416 с.

Допоміжна:

9. Гринюк Р. Ідея правової держави: Теоретико-правова модель і практична реалізація. К.: Ін Юре, 2004. 386 с.
10. Держава і право у світлі сучасної юридичної думки : збірн. наук, праць на пошану акад. Ю. Шемшученка : до 75-річчя від дня народження НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; (редкол. : Горбатенко В. (співголова) та ін. К. : Юридична думка, 2010. 452 с.
11. Козаченко А. І. Історія розвитку конституціоналізму в Україні: Навч. посібник. Полтава : “Астрія”, 2020. 217 с.
12. Орач Є. М. Історія політичних і правових вчень. Київ: Атіка, 2005. 560с.

13. Токарчук О. В. С. Шелухін про сутність і значення територіального устрою держави. *Право*. Серія 18. Економіка і право. 2014. Вип. 24. С. 147-151.
14. Трофанчук Г.І. Історія вчень про державу і право. К., 2005.
15. Філософія права / За ред. Дж. Фейнберга, Дж. Коулмена ; пер. з англ. П. Тарашук. К. : Основи, 2007. 1256 с.

4.Рекомендована література:

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (зі змінами, внес. Законом України від 1 лютого 2011 р. № 2952-VI) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. Ст.141; Голос України від 04.02.2011. № 21.
2. Головка О., Кагановська Т. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2-х Ч. 1: Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.
3. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 31. Ст.429.
4. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу : курс лекцій. Харків : Право, 2012. 416 с
5. Зінченко О. В., Петришин О. В. Історія вчень про державу і право у таблицях і дефініціях : навч. посіб. Харків : Право, 2012. 208 с.
6. Історія вчень про право і державу: Хрестоматія для юрид. вузів і фак-тів / Уклад., заг. ред. проф., д. і. н. Г. Г. Демиденко. 2-е вид., доп. і змін. Х., 2012.
7. Історія політичної думки: підручник: у 2-х т. / за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : «Новий Світ–2000», 2020. URL: <http://ns2000.com.ua/wp-content/uploads/2019/10/Istoriia-politychnoi-dumky-Tom-1.pdf>.
8. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник.– 4-те вид., доповн., у 2-х част. К.: Алерта, 2015. 416 с.
9. Правова доктрина України у 5 т. Т.1 Загальнотеоретична та історична юриспруденція. Х.: Право, 2013. 976 с.

Допоміжна:

10. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. К. : Основи, 2010. 239 с.
11. Бабкін В. Д. Беккарія // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2011. Т. 1. С. 216.
12. Бичук І. О. Генезис української національної ідеї у поглядах С. Дністрянського. *Грані*. 2015. № 4 (120). С. 6-11. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/268616726.pdf>.
13. Біблія, або книги Святого Письма Старого й Нового заповіту. Укр. бібл. тов-во, 2012.
14. Бойчук А. Ю. Державотворчі ідеї Івана Франка. *Актуальні проблеми держави і права*. 2019. № 49. С. 74–77.

15. Винниченко В. Відродження нації / Історія української революції. http://ukrlit.org/vynnychenko_volodymyr_kyrylovych/vidrozhennia_natsii.
16. Гоббс Томас. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / Т. Польська (наук. ред.), Р. Димерець (пер. з англ.). К. : Дух і Літера, 2010. 600 с.
17. Головка Б. Г. Етика і право у праворозумінні Гуго Гроція. *Суперечності взаємодії моралі і права в сучасному суспільстві*: матеріали Міжнар. наук.-практ.конф. 22 травня 2020 р. Харків: Національний юрид. університет ім. Я.Мудрого, 2020. С.147 – 150.
18. Гринюк Р. Ідея правової держави: Теоретико-правова модель і практична реалізація. К.: Ін Юре, 2014. 386 с.
19. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть? К., 2011.
20. Держава і право у світлі сучасної юридичної думки : збірн. наук, праць на пошану акад. Ю. Шемшученка : до 75-річчя від дня народження НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; (редкол. : Горбатенко В. (співголова) та ін. К. : Юридична думка, 2010. 452 с.
21. Донцов Д. Ідеологія. Харків: Фоліо, 2017. 576 с.
22. Hehel' N. V. F. Osnovy filosofiyi prava, abo Pryrodne pravo i derzhavoznavstvo / Heorh Vil'hel'm Fridrikh Hehel' / Per. z nim. R. Osadchuka ta M. Kushnira. – K. : Yunivers, 2000. 336 s.
23. Зозуля Є. В., Туренко О. С., Іванов І. В. Історія вчень про державу і право : навч. посіб. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. 308 с. URL: <https://oldiplus.ua/downloads/581.pdf>.
24. Кисляк Л. Н. Політико-правовий аналіз творчості І. Франка. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1(10). С. 9-13. Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера: Пер. з нім. К., 2012.
25. Козаченко А. І. Історія розвитку конституціоналізму в Україні: Навч. посібник. Полтава : “Астрія”, 2020. 217 с.
26. Козинець О. Історична школа права: загальна характеристика і представники. *Національний юридичний журнал*. 2020 №1. С. 15 – 20.
27. Липинський В. Повне зібрання творів, архів, студії. Т. 1: Суспільно-політичні твори (1908-1917). Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. К. Липинського; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАНУ. К.: Український письменник, 2015. 784 с.
28. Локк Джон. Два трактати про правління / пер. з англ. Павло Содомора. К. : Наш Формат, 2020. 312 с.
29. Лютер М. Християнин у суспільстві. Лютеранська спадщина, 2016. 435 с.
30. Макіавеллі Н. Державець. Х.: Фоліо, 2020. 121 с.
31. Орач Є. М. Історія політичний і правових вчень. Київ : Атіка, 2005. 560с.
32. Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929 – 1941). К., 2010.
33. Прокопович Ф. Філософські твори: В 3 т. Т. 1. К., 1981.
34. Ричка В. М. "Київ – Другий Єрусалим": з історії політичної думки та ідеології середньовічної Русі. Київ : Ін-т історії України, 2005. 243 с.
35. Романів Т. Остап Терлецький – представник галицького народництва 70-

- 90 років XIX століття (у пошуках політичного ідеалу). Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія. № 16 (2005). С. 14-23. URL: <http://phh.dspu.edu.ua/article/view/174346/174310>.
36. Рум'янцев В., Страхов М. Ідея українського монархізму в творах В'ячеслава Липинського. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2007. Вип. 13. С. 72-77. URL: http://dSPACE.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2876/1/Rymjancev_Strakhov_72.pdf.
37. Ряшко О. В., Остапенко Л. О. Захист свободи, незалежності і суверенітету держави в політико-правових концепціях Гегеля// <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2017/aug/5765/vnulpurn20168065>
38. Сковорода Г. Філософські трактати. К., 2017. 218 с.
39. Тисяча років української суспільно-політичної думки: У 9 т. К., 2001.
40. Токарчук О. В. С. Шелухін про сутність і значення територіального устрою держави. *Право*. Серія 18. Економіка і право. 2014. Вип. 24. С. 147-151.
41. Трофанчук Г.І. Історія вчень про державу і право. К., 2005.
42. Філософія права / За ред. Дж. Фейнберга, Дж. Коулмена ; пер. з англ. П. Тарашук. К. : Основи, 2007. 1256 с.
43. Франко І. Вибрані твори. К., 2014.
44. Цицерон М. Т. Діалоги. Про державу. Про закони. К., 2020.
45. Шевченко Т. Кобзар. К., 2013.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. http://www.twirpx.com/files/law/igp_sng/ukraine/
2. <http://www.ukrhist.at.ua/publ/35>.
3. <http://historians.in.ua/> 1. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>.
4. Офіційний сайт Харківського національного університету внутрішніх справ. URL: <http://univd.edu.ua/>.
5. Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленко. URL: <http://korolenko.kharkov.com/>
6. Юридична бібліотека. URL: <http://pravo.biz.ua>